Китаб тәртибаты: ГАЈҒЫЛАР, ПЕРСПЕКТИВЛӘР

ДИАЛОГ

С. Вурғунун 70 иллик јубилеји мүнасибәтилә чап едилән плакат — мүәллифи Елмира Шаһтахтинскајадыр — «Сәнәт вә достлуг бајрамы», «Дөвләт халчачылыг музеји», «Нефт-мә'дән ишиндә рәгсләр нәзәријјәси», «Чыртдан», «Чырчырама вә гарышга» вә башга китаблар јүксәк професионал сәвијјәдә охучулара чатдырылыб.

Е. ҺҮСЕЈНОВ: Тәртибат вә полиграфија ишиндән данышаркән мәнә елә кәлир ки, бир инчә мәсәләни дә јаддан чыхармаг олмаз. Мүасир тәләбләрлә јанашсаг, республикамызда али тәһсилли мүтәхәссисләр азлыг тәшкил едир. Китаб нәшри саһәсиндә өз пешәсини дәриндән билмәк һәлә аздыр. Нәшријјатларымызын вә мәтбәәләримизин ишини әсаслы шәкилдә дәјишдирмәк үчүн бир вәтәндаш кими үрәкдән јанмаг, фәдакарлыг көстәрмәк лазым кәлир. Бу, хырда-пара нөгсанлардан вә рәссам ишиндә, мәтбәәләримиздә чатышмајан чәһәтләрдән даһа вачиб мәсәләдир.

Әкәр китаб тәртибаты вә полиграфија саһәсиндә ихтисаслашмыш али тәһсилли кадрларымыз олса, тәсвири сәнәтин башга жанрларында чалышан рәссамлары бу ишә чәлб етмәјә еһтијач галмаз. Јә'ни тәртибат иши кимә кәлди һәвалә едилмәз. Һәр саһәнин өз спесифик хүсусијјәтләри вар, полиграфијанын да һәмчинин...

Т. КАЗЫМОВ: Әввәлләр, өлкәмизин мүхтәлиф шәһәрләриндә али тәһсил алыб гајыдан кәнчләрә шәраит јарадылмадығындан онлар мәчбур олублар ки, өзләринә башга саһәләрдә иш ахтарсынлар.

Е. ҺҮСЕЈНОВ: Сизи инандырырам ки, ихтисаслары үзрә ишләмәдикләриндән һәмин кәнчләр, сөзсүз ки, башга саһәләри дә јарытмајачаглар.

Т. КАЗЫМОВ: Кадр мәсәләси илә бағлы комитәдә чидди тәдбирләр көрүлүб. Бундан сонра чалышмаг лазымдыр ки, узун илләрин нөгсанлары бир дә тәкрар едилмәсин. Полиграфија саһәсиндә тәһсил алмаг үчүн башга республикалара кәнчләр көндәрилмәсинә әввәлләр о гәдәр дә чидди әһәмијјәт верилмәјиб. Јә'ни чаванлары сечәркән онлара тәләбкарлыгла јанашылмајыб... Јери кәлмишкән бир мәсәләјә дә тохунмаға дәјәр: Бакыдакы Јерли Сәнаје Технолоҗи Техникумуну битирән тәләбәләрин сәвијјәси бизи тә'мин етмир. Техникумун мә'зунлары истеһсалатын тәләбләринә чаваб верә билмирләр.

Е. ҺҮСЕЈНОВ: Башга шәһәрләрә тәһсил алмаға көндәрилән кәнчләри әввәлчә бурада имтаһандан кечирмәк јахшы оларды. Тәһсил алыб гајыдандан сонра мә'зунлара јерләрдә лазыми гајғы көстәрмәк башлыча шәртләрдән биридир. Истеһсалатда бачарыгларына көрә иш верилсә, онлардан истәнилән сәвијјәдә иш дә тәләб етмәк олар... Бир аз да дәрсликләр һаггында. Дәрсликләрин, хүсусилә ашағы синиф дәрсликләринин чапы вә тәртибаты елә јүксәк сәвијјәдә олмалыдыр ки, шакирди өзүнә чәлб едә билсин. Башга республикаларла мүгајисәдә дәрсликләримизин нәшри гәнаәтбәхш дејил. Ушагларын естетик тәрбијәсинин, дүнјакөрүшүнүн формалашмасы, илк нөвбәдә, мәктәбдән, дәрсликләрдән башлајыр. Кәрәк шакирд китабы севсин, онда өз истәк вә арзуларына чаваб тапа билсин. Сөһбәтимиз тәртибат вә чап әтрафында кетдији үчүн китабын мәзмунуна тохунмурам. Мәнчә, бу мәсәлә әтрафында да данышмаг олар.

Т. Казымов

Т. КАЗЫМОВ: Еләдир, мәзмун мәсәләси башга сөһбәтин мөвзусудур. Она көрә дә мәтләбдән узаг дүшмәјәк. Дәрсликләримизин тәртибаты бир рәссам кими мәни гане едир. Истәр-истәмәз јенә дә полиграфија мәсәләсинә гајытмалы олуруг. Полиграфик ичра ашағы сәвијјәдә олдуғундан јахшы тәртибат да көздән дүшүр.

Е. ҺҮСЕЈНОВ: Бәлкә бир аз да јубилеј нәшрләриндән сөһбәт ачаг? Мәсәлән, С. Вурғунун јубилеји мүнасибәтилә Азәрнәшр шаирин драмларыны, «Кәнчлик» икичилдлијини чапдан бурахды. Драм әсәрләри солғун кағызда, икичилдлијин бири јахшы, дикәри исә ашағы сәвијјәдә чап едилди. «Молла Нәсрәддин ләтифәләри» (рус дилиндә) вә «Мин бир кечә нағыллары»нын дөрд чилди полиграфик чәһәтдән чох ашағы сәвијјәдә охучулара чатдырылыб. Мисалларын сајыны артырмаг да олар. Белә әсәрләри һәмишә чап етмәк мүмкүн олмадығындан онлара даһа бөјүк гајғыкешликлә јанашмаг лазымдыр.

Т. КАЗЫМОВ: «Молла Нәсрәддин ләтифәләри» истәр тәртибат, истәрсә дә полиграфија чәһәтдән дөзүлмәздир.

Е. ҺҮСЕЈНОВ: «Мин бир кечә нағыллары» да онун кими... Шәрг халглары фолклорунун инчиси сајылан белә бир нүмунәни нә күнә гојублар?! Китабын тәртибат ишини ики рәссама тапшырмагла бағышланмаз сәһвә јол вериблэр. Рәсмләр бир әлдән, чилди, үзү исә башга әлдән чыхыб. Бурада үслуб унудулуб. Бундан әлавә, сәһифәләрин ардычыллығы позулуб. Адларыны чәкдијимиз китаблар һаглы олараг «Коммунист» гәзетиндә дә тәнгид едилди. Суал олунур: Нә үчүн бир китабын тәртибаты ики мүхтәлиф үслублу рәссама тапшырылыб? Нәшријјатларын бәдии тәртибат шө'бәләри буна нечә јол верирләр?

Т. КАЗЫМОВ: Һаглы ираддыр...

Е. ҺҮСЕЈНОВ: Нәшријјатларда рәссамын көрдүјү иш бәјәнилмәјәндә јенидән ишләнмәси үчүн кери гајтарылмасы һалларына тәсадүф етмисинизми?

Т. КАЗЫМОВ: ...

Е. ҺҮСЕЈНОВ: Мәнә елә кәлир ки, нәшријјатларын бәдии тәртибат шө'бәләри өз һүгуг вә имканларындан лазыми сәвијјәдә истифадә етмирләр. Сизчә, бу мәсәлә илә әлагәдар комитәдә семинарлар кечирмәк олмазмы?

Т. КАЗЫМОВ: Бәдии тәртибат шө'бәләринин сәвијјәсини јүксәлтмәк үчүн редакторлар тәкмилләшдирмә курсларына көндәриләчәк, гардаш республика нәшријјатларына вә полиграфија базаларына е'зам едиләчәкләр. Семинар вә мүшавирәләр кечирмәк исә јахын күнләрин планындадыр... Тәртибат тәкчә нәшријјатларын иши дејил, ејни заманда, Рәссамлар Иттифагы да өз көмәјини биздән әсиркәмәмәлидир.

Е. ҺҮСЕЈНОВ: Рәссамлар Иттифагында арабир «Көјәрчин», «Улдуз», «Гобустан», «Пионер» журналларынын бәдии тәртибат иши мүзакирә олунур. Мүзакирәјә редаксија әмәкдашларыны да дә'вәт едирик.

Биз бу ил чох чәтинликлә «Икинчи республика китаб графикасы сәркиси»ни ача билдик. Һалбуки биринчи сәрки тәхминән он ил бундан әввәл тәшкил едилмишди. Сон сәрки һаггында чох јазылды. Демәк истәјирәм ки, бу тәдбир биздә китаб графикасы саһәсиндә исте'дадлы рәссамларын олмасыны сүбут етди. Кәрәк онларла нәшријјатлар мараглансынлар.

Т. КАЗЫМОВ: Иттифагын графика бөлмәси рәссамларын јарадычылыг евидир. Бөлмә истe'дадлы кәнчләри бизә тәгдим едә биләр вә биз дә онлардан истәнилән сәвијјәдә иш тәләб едә биләрик.

Е. ҺҮСЕЈНОВ: Һәмин сәркинин мүзакирәси заманы истe'дадлы рәссамларын иши тәгдир едилди. Јахшы оларды ки, нәшријјатлар һәмин рәссамларла әлагә јаратсын, ән мәс'ул китабларын тәртибат ишини онлара тапшырмагдан чәкинмәсин. Бу јолла јаранан тәртибатларын мүзакирәсини һәм нәшријјат редакторлары, һәм дә Рәссамлар Иттифагынын графика бөлмәси илә бирликдә кечирмәк олар. Беләликлә, иттифагла нәшријјатларын гаршылыглы әлагәси јаранар.

Т. КАЗЫМОВ: Китаб тәртибаты саһәсиндә нөгсанлары ислаһ етмәк үчүн биздә имканлар вар. Бу имканлары сәфәрбәрлијә алмаг, ишә бөјүк мәс'улијјәтлә јанашмаг лазымдыр. Республика партија тәшкилатынын диггәти, гајғысы илә чәтинликләри арадан галдырмагдан өтрү комитә вә Рәссамлар Иттифагы биркә фәалијјәт көстәрмәлидир. Мәнчә, белә бир ишкүзар шәраитдә Азәрбајчан китабыны истәнилән сәвијјәјә галдырмаг олар... Доғма партијамызын XXV гурултајынын гәрарларыны бөјүк руһ јүксәклији илә һәјата кечирән совет адамларынын мә'нави тәләбатыны өдәмәк үчүн тәртибатчы рәссамларымызын, нәшријјат вә полиграфија ишчиләримизин гаршысында чидди вә мәс'ул вәзифәләр дурур.

АГАТА КРИСТИ

Бәдбәхт һадисә

ҺЕКАЈӘ

Агата Кристи (1891—1975) XX әср инкилис әдәбијјатынын мәшһур нүмајәндәләриндән бири, дүнјанын чох-чох өлкәләриндә сајсыз-һесабсыз охучу аудиторијасына малик јазычыдыр. 70-ә гәдәр романын, 20-дән артыг пјесин вә чилдләрлә һекајәнин мүәллифи олан бу мәһсулдар јазычы гадын инкилис әдәбијјатында Конан Дојл ән'әнәләринин давамчысы һесаб едилир. Дедектив жанрда јазылмыш бу әсәрләрин чохунун гәһрәманы Шерлок Һолмс, јахуд комиссар Мегре (Жорж Сименонун гәһрәманы) кими кениш шөһрәт тапмыш күтләви әдәби персонажлардандыр. Агата Кристинин әсәрләри вә о чүмләдән дә һекајәләри әсас е'тибарилә «јүнкүл әдәбијјат» нүмунәсидир. Бу һекајәләр, адәтән, сон дәрәчә көзләнилмәз сонлуглары илә сечилир. «Әдәбијјат вә инчәсәнәт»ин охучуларына тәгдим етдијимиз һекајә дә бу бахымдан сәчијјәвидир.

ТӘРЧҮМӘЧИ

— Сәнә дејирәм ки, бу һәмин гадынды. Јүз фаиз әминәм ки, одур!

Буну ешидән капитан Һејдок досту Еванса бахды вә сәссизчә көксүнү өтүрдү. Гоча даһа өјрәнмишди ки, башгаларынын ишинә гарышмасын, амма кечмиш полис инспектору Еванс мәсәләјә белә јанашмырды. Онун шүары башга иди: «Кәрәк һәр шеј ајдын олсун!». Һәтта индинин өзүндә белә — тәгаүдчү иди даһа — «һәр шеји үзә чыхармаг» һәвәси ону сакит бурахмырды.

— Мән адамын үзүнү бир дәфә көрсәм, јадымдан чыхармарам, — дејә Еванс сөзүнә давам етди. — Бу, миссис Ентонидир! Дүздүр, бизи таныш еләјәндә сән дедин ки, күја бу, ханым миссис Мерроудендир, амма мән ону көрән кими таныдым.

Капитан гашгабағыны саллады: Мерроуденләр — әр вә арвад — онун јахын гоншулары иди вә Евансын миссис Мерроудени вахтилә чох сәс-күј салмыш бир мәһкәмә ишинин гәһрәманы һесаб еләмәси Һејдокун хошуна кәлмирди.

— О вахтдан чох илләр кечиб... — дејә капитан истәр-истәмәз дилләнди.

Әлбәттә, Еванс о саат вахты дәгигләшдирди:

— Доггуз ил үч ај кечиб. Сәнин јадына кәлир һәмин иш? Гадын, јадындадыр да, нечә азад олунду?.. Истинтаг мүәјјән еләди ки, мистер Ентони тез-тез мышјакдан дүзәлдилмиш дәрман ичирмиш. Буну мүәјјән еләјәндән сонра гадын азад олунду...

— Көрүрсән ки! Ону азад еләјибләр! — Капитан севинди ки, бәлкә сөһбәтин сәмти дәјишә. — Әкәр јазыг миссис Мерроудени әрини өлдүрмәкдә иттиһам едирдиләрсә...

— Һәбс олунмајыб ки, азад едилиб. Демәли, јазыг дејил, — дејә Еванс онун сөзүнү кәсди.

— Өзүн јахшы билирсән ки, мән нәји нәзәрдә тутурам. Јазыг гадын дәһшәтли иттиһамдан чаныны гуртарыб. Инди бүтүн бунлары тәзәдән гурдаламағын һеч бир мә'насы јохдур.

Еванс бир сөз демәди.

— Бәсди, Еванс! О гадын тәгсиркар дејилди, дүздү? Сән өзүн дедин ки...

— Мән демәдим ки, о, тәгсиркар дејил. Дедим ки, ону азад етдиләр, јә'ни иттиһамы үстүндән көтүрдүләр.

— Ејни шејди дә...

— О гәдәр дә јох...

— Оһ-һ-һ... — дејә капитан тәпчәсини долдура-долдура көксүнү өтүрдү. — Јә'ни дејирсән ки, о гадын тәгсиркар иди?

— Јох, белә дә демирәм... Билмирәм... Дедим дә, сәнә, Ентони, һәрдәнбир мышјакы дәрман кими гәбул едирмиш. Дәрманы да онун үчүн арвады һазырлајырды. Бир дәфә мышјакы лазым оландан артыг ичиб өлүб. Бу онун сәһвиди, ја арвадынын? Һеч ким билмир... Амма мән билмәк истәрдим!

Капитан:

— Јахшы, јахшы, — деди. — Бизим ишимиз дејил бу...

— Билмәк олмаз...

— Нә демәк истәјирсән?

— Гулаг ас. Бир нечә күн бундан әввәл мистер Мерроуден деди ки, өз лабораторијасында мышјакла тәчрүбәләр кечирир...

— Һә, дүздү, о, мышјакла апардығы тәчрүбәләрдән сөз салды. Көрүрсән, әкәр о, билсәјди ки, иш нә јердәди, мышјакдан сөз салмазды, һәм дә...

Еванс јенә дә капитанын сөзүнү кәсди:

— Нәдән истәјирсән мәрч кәләрәм: Мерроуденин һеч хәбәри јохду ки, онун индики арвады бир вахт бәдбәхт Ентонинин дә арвады олуб.

— Һәр һалда, мән бу барәдә она мә'лумат вермәјә һазырлашмырам, — дејә капитан дилләнди.

Еванс онун атмачасына фикир вермәдән сөзүнә давам етди:

— Билирсән, чани чох аз заман бир чинајәтлә кифајәтләнир. Она вахт вер ки, сакит олсун, өзүнү елә көстәр ки, күја ондан һеч шүбһәләнмирсән, мүтләг башга бир чинајәт төрәдәчәк... Кәрәк чанинин кечмишинә нәзәр саласан. Бир дә көрдүн бир нечә мә'лум олду ки, бири бир нечә дәфә евләниб, арвадлары да чох мүәммалы шәраитдә вәфат едиб, јүз фаиз әмин ол ки, бурда чинајәт вар.

— Буну нијә дејирсән ки?

— Ахырачан гулаг ас. Башга чүр фәрз еләјәк. Бири илк чинајәтини төрәдиб. Буну сүбута јетирмәк мүмкүн олмур. Азад едирләр ону вә һәмин адам да башга адла јашамаға башлајыр. О, јенә дә чинајәт ишләдә биләр, ја јох?

— Сәнин сөзләринин һамысы дәһшәтди! Өзү дә, ахы, сән һансы сәбәбә көрә дејә билирсән ки, миссис Мерроуден мистер Ентонинин һәлак олмасында тәгсиркардыр?

Сабиг инспектор бир мүддәт сусду, сонра јаваш-јаваш деди:

— Мән сәнә демишдим ки, биз миссис Ентонинин кечмишини јохладыг вә елә бир шеј тапа билмәдик. Инди фикирләширәм ки, дејәсән, бу, бир о гәдәр дә дүзкүн нәтичә дејилди. Онун он једди јашы оланда Чорч адлы бир оғлана вурулубмуш, амма аталығынын Чорчдан зәһләси кедирмиш, нәјин баһасына олурса-олсун, онлары бир-бириндән ајырмаг истәјирмиш. Бир дәфә гыз аталығы илә кәзмәјә чыхыр. Уча бир јарғанын кәнарыјла кәзәндә, аталығынын ајағы сүрүшүр, сылдырым гајадан дүшүб өлүр...

— Јохса елә фикирләширсән ки...

— Јахшы, гој бу бәдбәхт һадисә олсун... Бу бир бәдбәхт тәсадүфди... Ахы, мистер Ентонинин артыг мышјак ичиб өлмәси дә бәдбәхт һадисәди... Горх ки, тәзә бир бәдбәхт тәсадүф баш вермәсин.

— Әкәр бүтүн бунлар дедијин кими олса да, сән инди нәјин гаршысыны ала биләрсән?

— Тәәссүф ки, мән дә бир јол көрмүрәм. Һәләлик көрмүрәм...

Капитан Һејдок деди:

— Одур ки, сәнин јеринә олсајдым, һеч бу барәдә фикирләшмәздим дә...

Амма капитанын досту башга чүр адам иди — инадчыл иди, тәрс иди.

Онлар худаһафизләшдикдән сонра Еванс почта кетди ки, марка алсын вә гапынын ағзында Чорч Мерроуденлә растлашды. Кодәкбој, күләрүз, чох заман да фикри дағыныг олан кечмиш кимја мүәллими мистер Мерроуден Евансы таныды. О, күлүмсәјиб саламлашды вә ашағы әјилди ки, бу дәм јерә дүшмүш мәктубу көтүрсүн. Еванс даһа чәлд тәрпәнди вә мәктубу јердән галдырыб мистер Мерроуденә тәгдим етди.

Онлар почт бинасындан бирликдә чыхдылар. Һәм дә јолда Мерроуден деди ки, мәктубу сығорта чәмијјәтинә көндәрирди; өз һәјатыны арвадынын хејринә сығорта еләтдириб.

— Мистер Мерроуден, бәс сизин ханымыныз буна е'тираз етмәди? — дејә Еванс күја ки, елә белә, тәсадүфән хәбәр алды. — Ахы, гадынларын чохунун белә шејләрдән хошу кәлмир...

— О-о... Јох! Маргарет истиснадыр! Дүшәр-дүшмәзә инанан дејил. Әксинә, мән елә Маргаретин тә'киди илә јаздым бу мәктубу. Истәјир ки, әкәр бир бәдбәхт һадисә олса, мән онунчүн нараһат олмајым.

Мерроудендән ајрыландан сонра Еванс даһа артыг бир нараһатлыгла евинә тәрәф јолланды. «Гәрибәдир, — дејә фикирләширди. — Мистер Ентони дә өлүмүнә лап аз галмыш һәјатыны арвадынын хејринә сығорта еләтдирмишди! Чох гәрибә ујғунлугду, гәрибә тәсадүфди!..».

Бүтүн күн әрзиндә Еванс миссис Мерроуден һаггындакы фикирләрдән јаха гуртара билмәди. Ахшам исә, фикрини дағытмагдан өтрү кәзмәјә чыханда һәлә лап узагдан көрдүјү илк адам да һәмин гадын олду. Еванс она јахынлашды. Гадын меһрибан-меһрибан күлүмсәди.

— Мән сизи о саат таныдым, миссис Ентони... Е-е-е, бағышлајын, демәк истәјирдим ки, миссис Мерроуден... — дејә Еванс гәсдән бурахдығы сәһви күја ки, тәләсик дүзәлтди.

Еванс диггәтлә бу гадына бахырды. Онун сифәтиндә бирчә әзәлә белә тәрпәнмәди. Тәкчә һансы бир анса, көзләри кенишләнди.

Миссис Мерроуден чох сакитчәсинә:

— Әрими ахтарырам, — деди. — Мистер Еванс, сиз ону көрмәмисинизми?

— Мәнә елә кәлир ки, әкәр бу истигамәтдә кетсәк, онунла растлашарыг.

Онлар хырда-хуруш шејләр барәдә даныша-даныша јанашы аддымлады. Инспектор бу гадына гејри-иради тәәччүб едирди. «Көр бир нечә гадындыр! — дејә фикирләширди. — Көркәминдән елә бил ки, мүгәддәс Мәрјәмдир!.. Сән бир бундакы дөзүмә бах! Чох гејри-ади гадынды! Горхулу адамды! Чох горхулуду!».

Еванс бу гадынын јанында өзүнү бир о гәдәр дә сәрбәст апара билмирди, амма бир шејдән разы иди ки, она һисс етдирмишди: сизин һаггынызда бә'зи шејләри биләрәм! Әкәр о, јени бир чинајәт һазырлајырдыса, бу ејһамдан сонра әл сахламалыјды. Әлбәттә, Еванс гадынын индики әрини нәзәрдә тутурду, мистер Мерроуденин башына бир иш кәләчәјиндән еһтијат едирди.

Мистер Мерроуден кичик бир дүканын шүшәсиндән балача мәрмәр куклаја бахырды. Онлар растлашдыгдан сонра, миссис Мерроуден тәклиф етди ки, бирликдә евә кедиб чај ичсинләр. Еванс бу дә'вәти гәбул етди.

Евә кирәндә миссис Мерроуден деди:

— Бу күн бизим гуллугчумуз истираһәт едир. — Сонра шлјапасыны чыхарыб електрик чајданыны чәрәјана гошду, тахчадан үч балача касајла бошгаблар көтүрдү вә гонағына изаһ етди: — Биз хүсуси нөв чај ичирик, өзү дә финчанла, стәканла јох, чинлиләр кими бах, бу кичик, мәрмәр касаларла.

Миссис Мерроуден касалара диггәтлә бахды вә бирдән аз гала чығыртыјла деди:

— Чорч! Бу нәди белә?! Сән јенә бу касалары өз лабораторијана апармышдын?

— Бағышла, әзизим, бағышла мәни, — дејә мистер Мерроуден үзр истәди. — Бу касалар тәчрүбә апармагдан өтрү чох әлверишлиди. Хүсуси габлар сифариш етмишәм, һәлә кәлиб чыхмајыб...

Гадын күлүмсәди:

— Сән бир дәфә бизим һамымызы зәһәрләјәчәксән, — деди. — Мери һәмишә бу касалары сәнин лабораторијандан тапыр, тахчаја дүзәндә дә һеч әмәлли-башлы јумур. Ахы, сән бир нечә күн бундан габаг бу касалардан бириндә зәһәр әритмишдин!.. Јох, Чорч, доғрудан, белә јарамаз!

Мистер Мерроуден дејинди:

— Јахшы олар ки, Мери лабораторијада һеч нәјә әл вурмасын.

— Ахы, әзизим, биз тез-тез сәнин лабораторијанда чај ичирик, касалар да галыр орда. Гуллугчуја нечә баша саласан ки, филан шеји көтүрмәк олар, филан шеји јох. Сән өзүн кәрәк еһтијатлы оласан!..

Евансын түкләри үрпәшди. Бу нә иди белә, нөвбәти «бәдбәхт һадисәнин» увертүрасы? Доғруданмы, миссис Мерроуден она көрә бу сөһбәти салыб ортаја ки, кәләчәкдә өз күнаһсызлығыны сүбута јетирсин вә ондан — Евансдан да бир мүдафиә шаһиди кими истифадә етсин?

Бүтүн бунлар чәфәнкијјат да ола биләрди, һијләкәрлик дә...

Еванс лап ајдын ешитди ки, миссис Мерроуден чај сүзәндә дәриндән көкс өтүрдү. Сонра гадын касалардан бирини Евансын гаршысына гојду, о бирини өз габағына. Үчүнчү касаны исә әринин гаршысындакы кичик мизин үстүнә гојду. Еванс јахшыча сезди ки, миссис Мерроуден әринин габағына каса гојанда додагларындан ани бир тәбәссүм өтүб кечди.

Јох. Еванс даһа тәрәддүд етмирди. Артыг һәр шеј онун үчүн ајдын иди. Дәһшәтли гадын иди бу гадын! Һеч бир һазырлыгсыз-задсыз, бах, беләчә, бирдән-бирә... Өзү дә онун јанында, Евансын, сабиг полис инспекторунун!.. Чәсарәтә бир бах!

Гадын әрини өлдүрмәјә елә һијләкәрчәсинә фикирләшмишди ки, Еванс һеч нә сүбут едә билмәзди.

Јохса бу гадын елә һесаб едир ки, Еванс «бәдбәхт һадисәјә» инаначаг?!

Бу вахт мистер Мерроуден үзр истәјиб бир дәгигәлик өз лабораторијасына кечди.

Еванс ајаға галхды, мистер Мерроуден үчүн нәзәрдә тутулмуш касаны кичик мизин үстүндән көтүрүб гадынын гаршысына гојду.

— Мән истәрдим ки, бу касадакы чајы сиз өзүнүз ичәсиниз, — деди.

Онларын нәзәрләри бир-биринә саташды. Гадынын сифәти солмушду. О, әлини узадыб касаны көтүрдү вә додағына јахынлашдырды, амма сонунчу анда чәлд әјилиб касанын ичиндәки чајы күл дибчәјинә төкдү.

Еванс ахыр ки, раһатча нәфәсини дәрди вә јериндә әјләшди.

— Һәр шеј өз гајдасындады, елә дејилми? — дејә миссис Мерроуден сорушду.

Еванс деди:

— Сиз ағыллы гадынсыныз, миссис Мерроуден. Елә билирәм ки, мәни баша дүшүрсүнүз... **Олуб-кечәнләр** бир даһа тәкрар олунмамалыдыр!

Миссис Мерроуден деди:

— Мән билирәм сиз **нә барәдә** дүшүнүрсүнүз...

Гадын бу сөзләри чох сакит деди вә башынын һәрәкәтилә Евансын сөјләдикләрини тәсдиг етди.

Еванс өз касасыны галдырды вә чајы ичмәздән әввәл зарафат етди:

— Сизин вә сизин әринизин сағлығына, миссис Мерроуден!

О, чајдан бир гуртум ичди, икинчи гуртум ичди вә бирдән бүтүн сифәти әјилди, јанаглары бом-боз бозарды. Еванс јериндән галхмаға чалышды, бир балача галхды да, гышгырмаг, һарај салмаг истәди, амма о саат да креслоја дүшүб галды — өлүм елә һәмин дәгигәчә ону апарды.

Миссис Мерроуден Еванса тәрәф әјилди вә бир мүддәт диггәтлә онун сифәтинә бахды, сонра күлүмсәјиб чох зәриф бир сәслә деди:

— Сизин чох бөјүк сәһвиниз вар, чәнаб инспектор. Сиз елә фикирләширдиниз ки, мән Чорчу, әзизими, меһрибанымы өлдүрмәк истәјирәм?! Һеч елә дә иш олар!..

Гадын бир нечә дәгигә сәссиз-сәмирсиз дајаныб инсан чәсәдинә бахды, үчүнчү инсан чәсәдинә ки, ону дүнјада ән әзиз адамыла — Чорч Мерроуденлә бир-бириндән ајырмаг истәјирди.

Сонра о, јенә дә күлүмсәди вә бу дәм миссис Мерроуден һәмишәкиндән даһа артыг дәрәчәдә мүгәддәс Мәрјәмә охшајырды.

Тәрчүмә едәни ЕЛЧИН

ШАИР СӨЗҮ

ӘСИЛ ИНСАН УНУДУЛМУР

ИНСАН чох аз һалларда өзү илә үз-үзә отурур; аз һалларда өзүнә суаллар верир, кечдији јоллары көз габағына кәтирир. Бә'зән нәји нечә, һарадан башламағы унудур.

Әсил инсан чәдвәллә, графиклә јашамыр. Онун бирчә девизи, бирчә идеалы вар — инсанлар үчүн өмүр сүрмәк!

Башгалары үчүн јашајан инсанлар өзләрини, нечә дејәрләр, башгаларында көрүрләр. Бу да тәбиидир; јолу онлар үчүн чәкибсә, демәли, һәм дә өзү үчүн чәкиб. Бәс онун бу хејирхаһ әмәли адичә бир «сағолла» гијмәтләндирилмирсә, онда нечә?..

...Мүзәффәр низамсыз јазылмыш күндәлијини вәрәгләјир. Ағыр дөјүш сынагларындан тәзәчә чыхыб, арха чәбһәјә гајыдан әскәр өмрүнүн сәһифәләри чеврилир. Мүзәффәр икиләшир: дүнәнки Мүзәффәр, бу күнкү Мүзәффәр...

Биринчи Мүзәффәр:

Ордудан кәлмишәм
Мән кечән пајыз.
Дава үрәкләрә туфан
салыбдыр.
Әскәр палтарымын
чијниндә јалныз
Пагонун јерләри тәзә
галыбдыр.

Өн чәбһәдә вурушуб һәлак оланлар һамысы арха чәбһәдән кәлмишдиләр. Ахы бу кәндләр, бу јоллар, бу тарлалар тојлу-бүсатлы, һајлы-һарајлы, чөрәкли-мәһсуллу иди. Кәндләримизә тојлар, јолларымыза ајаг сәсләри, тарлаларымыза дөјүшән ордунун әскәр оғуллары гајыдыр. Мүзәффәр бу јени чәбһә дөјүшчүләринә командалыг едәндә һәлә «алајын» чәркәләри сејрәк иди; әкинчи-бичинчи дөјүшчүләр икибир-үчбир кери дөнүрдүләр.

Јахшы инсанларын
чохлуғундадыр.

О, һәлә башга бир ше'риндә дә демишди ки, «јахшылары көрмәк бир адәтимдир».

Пислик бә'зән ән асан јолдан адлајыб ән дәрин учурума тушланыр.

Јахшылар һәјат јолуна чох вахт јарагсыз-јасагсыз чыхырлар. Сәксәкәли «сәрвахтлыг» онлара јаддыр. Чүнки дашыдыглары ишыгдыр, хејирхаһлыгдыр. Јахшы дејилиб ки:

Бир јол инсанлара јад
көзлә бахсам —
О, мән дејиләм.

Писләрин пислији чәтин «көјәрир». Одур ки, онлар киминсә ишығындан бир шүләк, киминсә дәһнәсиндән бир беллик су оғурламаг үчүн һәмишә һазырдырлар; һәм дә мәгсәдләринә чатмаг үчүн бүтүн гүввәләрини сәфәрбәрлијә алырлар. Чүнки јахшыларын мүгавимәти бөјүк олур. Белә олмасајды:

Наданлар алимә,
Горхаглар мәрдә,
Оғрулар доғруја дәрс
верәрдиләр.

Јахшы — тәбиәтин бир һиссәсидир. Елә һиссәси ки, јаранышда, доғулушда, көјәриб тәзәләшмәјә хидмәт едир. О, тапдалајыб кетмир; әксинә, һәр шеји низама салмаг әзминдәдир. Онун әмәлләри тәбиәтдә һакимдир:

Бурда тәбиәт, инсан
Ана-оғулдур десәм,
Гардаш-бачыдыр десәм —
Фикримдә јанылмарам.

Бәс о достлар һаны,
танышлар һаны?
Меһрибан күлүшләр,
бахышлар һаны?..
Һаны, һаны бајрам
телеграмлары?..

Икинчи Мүзәффәр буну өзүндән сорушур, өзү дә чаваб верир. Өзүдүр иттиһамчы, өзүдүр мүттәһим. Јанлыш аддымы һарада, нә вахт атмышдыр?

Мүзәффәр күндәлијини вәрәгләмәк јолу илә өзүнү тәгдим едир, характерини ачыр, көрдүјү, көрә билмәдији ишләрин һамысыны орталыға төкүр. Инанырсан ки, бу, әсил инсанын һәјат јолудур. Инанырсан ки, белә әгидәли инсанларын јолуна учурум да, јарған да чыхмалы иди, онлара бадалаг вуранлар да олмалы иди. Дүз јол һарадаса дәрә адламалы, јохуша дирәнмәлидир. Бүтүн бу маннәләри дәф етмәк сон дәрәчә ағырдыр. Наначибин, мәрдимазарын бириси она даш атыб, ишини јарымчылыг гојмушдуса, Мүзәффәр бир аз бәдбинләшмәли олса да, ад-санына јарашмајан бу үзүнтүләрдән тезликлә јаха гуртармалы иди. Нәһајәт, она «арха чевирмиш» әдаләт кери дөнүр. Узун-узады телефон зәнкләриндән сонра һагг өз јерини тапыр. Намуслу бир ишчи јенидән мәс'ул вәзифәјә гајыдыр. Доғрудур, бу үсул, бу чүр «өлдүрүб-дирилтмә» јолу чох ишләниб. Амма Фамил Меһдинин «Инсан унудулмур» поемасынын гәһрәманы бизә тәзә кими көрүнүр; чүнки о өз һәјатыны елә сәмими вә тәбии поетик деталларла данышыр ки, бурада пријомун тәзәлији-көһнәлији јаддан чыхыр. Бирчә она тәәссүф едирсән ки, мүәллиф Мүзәффәрин күндәлијинин бә'зи јерләрини ихтисар еләмәјиб. Дөврүн бир чох һадисәләринә мүнасибәт билдирмәк, мүмкүн гәдәр чох шеј хатырламаг истәји ону бә'зән һадисәләрин психоложи мәчрасындан чыхарыр, истәр-истәмәз поетик мәнтигә хәләл кәлир.

Поемада һәгигәтин кешијиндә дурмаға чағырыш идејасынын ифадәсини Фамил Меһдинин ејни адлы китабындакы* бир сыра кичик ше'рләрдә дә көрүрүк.

Инсан һәм дә јер үзүндә һагг-әдаләтин кешикчисидир. Һәгигәти горумаг инсаны горумагдан башланыр. Бу исә тәкчә ону вахтсыз өлүмдән, гәфил бадалагдан, ачлыгдан, сусузлугдан көзләмәк дејил. Инсан, биринчи нөвбәдә, пис әмәлләрдән узаг гачмалыдыр. Инсанын камиллијини шәртләндирән әсас чәһәтләр онун һәссаслығы, өз әтрафына ајыг вә һуманист бахышыдыр.

Кәрәк јахшынын өзүндән әввәл әмәлләри көрүнә. Бә'зән бу әмәли көрүнмәзләри өзүнү тәгдим едән көрәндә шаир әсәбиләшир, гәләми титрәјир, јахшы вә пис әмәл саһибләрини ишдә вә сөздә бир-бириндән ајырмаға чалышыр:

Нә јахшы ки, чохдур
јахшы адамлар,
Болур,
бир дүнјаја севинчи
чатыр.
Һәјатын мә'насы, өмрүн
мә'насы,

Бәлкә дә техники тәрәггинин «тәбиәтә һүчум» етдији мәгамларда бу ана-оғуллуг вәзифәси јаддан чыхыр. Шаир исә јаддан чыхармаг истәмир...

Әсил сәнәтин «өз ифадә тәрзи» олдуғу јахшы мә'лумдур. О, һеч вахт бирбаша демир; демир ки, «кәлин, писин, әлијәринин көкүнү кәсәк»...

Кәлин, ағачлары горујаг,
онлар
Дүнјада бизимлә бир
доғулубдур.
Кәлин, ағачлары горујаг,
онлар
Бизә дост олубдур,
сирдаш олубдур...
Кәлин, ағачлары горујаг
һәр ан,
Кәлин, инсанлары горујаг
һәр ан.

Бу мисралар бизи һај-һарајла тәбиәти, инсаны горумаға чағырыр. Ади бир күрсү чағырышыдыр. Үмумидир, тә'сирсиздир. Чүнки сәнәт дилинә чеврилмиш чағырыш дејилдир. Инди башга бир ше'ри — «Горуг» ше'рини көтүрәк. Бурада һеч бир «тә'чили» чағырыш, нида, һарај јохдур. Образлы ше'р дилилә поетик тәгдимат вар:

Диггәтлә бахырам мән
һәр тәрәфә,
Бу торпаг дүнјаја һарадан
дүшүб?!
Нә күллә ачылыб бурда
бир дәфә,
Нә дә ки, торпаға гызыл
ган дүшүб.

...Јер јашыл, көј мави,
сәма тәртәмиз.
Синәмдә арабир дил ачыр
үрәк:
Нә јахшы оларды дүнјамызы биз
Бах, бу горуг кими
горуја билсәк.

Фамил Меһди әсрин һавасыны јахшы дујан шаирдир. Онун ше'рләриндә јени сөз демәјә, һадисә вә предметләри фәал шаир мөвгејиндән әкс етдирмәјә гүввәтли мејл вар.

«Сәһәрләр узадыб папиросуну, күнәшин одунда јандыран» фәһлә илә көрүшүр, хатирәләр долајында «өмрүнә јазыласы күнләри» — киминсә әлиндән тутдуғу, кимәсә өвладлыг еләдији күнләри сечир; кәзир, көрүр, чох шеј тапмаг, чох шеј демәк јүрүшүндә ше'рләринә арабир публисист фәаллыг да гошур. Бу исә һеч дә һәмишә уғурлу олмур. Бир сәјјаһа мәктуб јазыб узун, мә'лум садаламаларла Азәрбајчанын образыны јаратмаға чан атыр; даһа «мүасир сәсләнмәк» үчүн ше'рләринин көзүнә Курә һәср олунмуш јазыны да гатыр; киминсә хәтрини хош еләмәк үчүн чохумуз кими јахын адамлара ше'р һәср едир вә с.

Хошбәхтликдән Фамил Меһдинин мөвзулары тәбии доғулур. Шаирин «гапысы дөјүр», ону өз далынча бөјүк һәјат мејданына, инсанлар арасына, јазылмалы көрүлмәли јерләрә апарыр.

Инсан поезијада, поезија инсанда өз тәбии һәмдәмини, мәсләһәтчисини тапыр. Әсил инсанла әсил поезијанын јолу бирдир. «Инсан унудулмур» китабы бүтүнлүкдә буну дејир.

Мәммәд АРАЗ

* «Кәнчлик» нәшријјаты, 1976.